FALSAFA

UDK: 13:14 **DOI: 10.56292/SJFSU/vol29_iss4/a26**

ZIGMUND FREYD VA ERIX FROMM FALSAFASIDA INSON DESTRUKSIYASINING AYRIM TALQINLARI

НЕКОТОРЫЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ДЕСТРУКЦИИ ЧЕЛОВЕКА В ФИЛОСОФИИ ЗИГМУНДА ФРЕЙДА И ЭРИХА ФРОММА

SOME INTERPRETATIONS OF HUMAN CONSTRUCTION IN THE PHILOSOPHY OF SIGMUND FREUD AND ERICH FROMM

Abduxoliq Tashanov[1]

[1]**Abduxoliq Tashanov** — O‘zbekiston milliy universiteti tadqiqotchisi, f.f.n., dotsent

Annotatsiya

Maqolada inson destruksiyasining ijtimoiy-falsafiy masalalari, uning ijtimoiy oqibatlari, sivilizatsiyalarni vayron qiluvchi jihatlari tahlil qilinadi. Inson destruksiyaning dialektik mohiyati va o‘ziga xos xususiyatlari faylasuflar Z.Freyd va E.Fromm asarlari asosida o‘rganiladi. Insoniyat tarixidagi mavjud voqelik va hodisalarning qarma-qarshiligida buzg‘unchilik tamoyilining o‘rni tahlil qilinigan.

Аннотация

В статье анализируются социально-философские вопросы деструкция человека, его социальные последствия, аспекты, разрушающие цивилизации. На материале работ немецких философов З.Фрейда и Э.Фромма изучается диалектическая природа человеческой деструкции и её специфические черты. Также анализируется роль принципа разрушения в конфликте между существующей реальностью и событиями в истории человечества.

Abstract

The article analyzes socio-philosophical issues of human destruction, its social consequences, aspects that destroy civilizations. Based on the works of German philosophers Z. Freud and E. Fromm, the dialectical nature of human destruction and its specific features is studied. The role of the principle of destruction in the conflict between existing reality and events in human history is also analyzed.

Kalit so‘zlar: *inson, jamiyat, destruksiya, yaratuvchanlik, dialektika, qarma-qarshilik, ijobiylik, salbiylik, sivilizatsiya, ijtimoiyoqibat.*

Ключевые слова: *человек, общество, деструкция, творчество, диалектика, противоречие, позитивность, негативность, цивилизация, социальные последствия.*

Key words: *man, society, destruction, creativity, dialectics, contradiction, positivity, negativity, civilization, social consequences.*

KIRISH

Insoniyat sivilizatsiyasining bugungi imkoniyatlari ham buzg‘unchilikni kamaytirishga mo‘ljallangan axloqiy, diniy va huquqiy me’yorlar o‘zining nazorat mexanizmini to‘liq ishlata olmayapti. Hatto hayotning eng qulay sharoitlari ham buzg‘unchilikni kamaytirishga yordam bermayapti. Shu bilan bir qatorda, bunday buzg‘unchilik kishilarning bir-biriga munosabati emas, balki tabiiy muhitga, madaniyat yodgorliklariga nisbatan ham qo‘llanilmoqda va eng sodda buyumlar bema’ni tarzda vayron qilinmoqda. Texnika va texnologiyalar rivojlanishining zamonaviy darajasini hisobga olgan holda hozirgi vaqtdagi buzg‘unchilik, buzg‘unchi g‘oyalar va mafkuralar nafaqat ayrim ijtimoiy guruhlar uchun, balki butun insoniyat uchun tahdidga aylanmoqda. “Aslida, mening nazarimda, odamning qalbida ikkita kuch – bunyodkorlik va vayronkorlik hamisha o‘zaro kurashadi. Afsus bilan ta’kidlashimiz lozim: tarix tajribasi shundan dalolat beradiki, inson tabiatidagi insoniylikdan ko‘ra, vahshiylik, ur-yiqit instinktlari, ya’ni xatti-harakatlarini qo‘zg‘atib yuborish osonroq” [1.18]. Bugungi jamiyat uchun ushbu muammo o‘ta dolzarbligicha qolmoqda. Chunki hamma mamlakatda ham kishilarni bunyodkorlikka asoslangan, kishilarni ezgu maqsadlar yo‘lida birlashtiruvchi mafkura mavjud emasligi, shuningdek, inson tabiatida mavjud bo‘lgan buzg‘unchi instinktlarni to‘xtatib tura oladigan qadriyatlarning umumiy e’tirof etilgan tizimi yo‘qligi yoki amaliy faoliyatda emasligi buni tasdiqlaydi.

Umuman olganda, ayrim mamlakatlardagi umumiy ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning yomonlashuvi, ishsizlikning ortishi, odamlarning ijtimoiy himoyalanmaganligi, istiqbolga ishonch mavjud emasligi bilan bog‘liq holda ularni hayotdan xafsalasi pir bo‘lishi kabi holatlar ham buzg‘unchilik o‘sishi, buzg‘unchi g‘oyalarning tez tarqalishiga imkon yaratmoqda. Masalaning muhim tomoni insonning buzg‘unchilik faoliyatini keng ma’noda buzg‘unchi g‘oyalar, mafkuralar harakatga keltiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ko‘plab mahalliy va xorijiy olimlar inosn destruksiyasining mohiyati va uni tasnifini aniqlashga bag‘ishlangan tadqiqotlar olib borishgan. Bu tadqiqotlarda globallashuv sharoitida inson destruksiyasi va uning oldini olishga qaratilgan yechimlarning nazariy, tashkiliy va amaliy masalalarini umumlashtirishdan iborat. Jumladan, buzg‘unchi g‘oyalarning ko‘rinishlari va uni bartaraf etish masalalari Avesto, Tripitaka, Vedalar, Bibliya, Qur'oni Karim kabi diniy manbalar, Suqrot, Aflotun, Arastu, Konfutsiy, Mao Szi, Lao Szi kabi allomalar, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, G‘azzoliy, Aziziddin Nasafiy, Jaloliddin Rumiy, Ahmad Yassaviy, Naqshband, Nizomulmulk, Boqirg‘oniy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi ajdodlarimiz asarlarida, muammoning ijtimoiy-falsafiy va gnoseologik jihatlari G‘arb faylasuflari R.Dekart, Sh.Monteske, T.Gobss, I.Kant, G.Gegel, F.Nitsshe, M.Veber, M.Kagan, K.Mangeym, I.Kon, N.Berdyayev, V.Vundt, Z.Freyd, E.Fromm tadqiqotlarida ochib berilgan

Mamlakatimizda T.Jo‘rayev, Q.Nazarov, Sh.Paxrutdinov, M.Quronov, M.Yuldasheva, A.Muminov, R.Samarov, B.To‘ychiyev, A.Begmatov, I.Saifnazarov, A.Qodirov, O‘.Abilov, Z.Qodirova, D.Norqulov, A.Muxtorov, A.Ochildiyev, N.Shermuxamedova, Sh.Madayeva, N.Jo‘rayev, O.Yusupov kabi olimlarning asarlarida inosn destruksiyasining ijtimoiy-falsafiy, mafkuraviy jihatlari tahlil qilingan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Zamonaviy mahalliy va xorijiy adabiyotlarda inson destruksiyasi va unining oldini olish omillari, uning oqibatidagi tahdidlar, qarshi kurash mexanizmlari muammosining o‘rganilish darajasini sarhisob qilsak, ushbu maqola mavzusi ijtimoiy-falsafiy fanlarda anchagina keng doirada tahlil qilingan. Ularni hal qilish uchun tadqiqot quyidagi usullardan foydalangan, jumladan: muammoli - xronologik – inson destruksiyasining mohiyati, ularning oldini olishning muayyan shakllari va usullarining paydo bo‘lishining kelib chiqishini aniqlash qaratiladi. Qiyosiy-tarixiy uslub asosida inson destruksiyasining tarixiy hodisa ekani, uning tobora murakkablashib borishi, ularga qarshi turishdagi qiyinchiliklarning ortib borishini ta'kidlash mumkin. Konkret-sotsiologik tadqiqotlar usuli esa shaxs, jamiyat va davlat manfaatlariga qarshi yo‘naltirilgan inson destruksiyasining oqibatlarini, ular bilan aloqador tendensiyalar va o‘zgarishlarni aniqlashni ko‘zda tusa, mantiqiy usul - inson destruksiyasi bilan aloqador hodisa va jarayonlar o‘rtasida aniq munosabatlarni aniqlash imkonini beradi. Mavzu maqolada ushbu usullardan birgalikda foydalanish mavjud muammoni aniqroq va chuqurroq tekshirishga imkon berdi.

Inson destruksiyasini chuqur tahlil qilgan faylasuflardan biri Z.Freyd hisoblanadi. U to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki bilvosita inson xatti-harakatlarini Eros va Tanatosdan oladi, deb hisoblaydi. Eros - hayotning asosiy instinkti, libido energiyasi hayotni mustahkamlash, saqlash va ko‘paytirishga qaratilgan. Tanatos, o‘z navbatida, o‘lim drayverining asosiy manbai hisoblanadi. Freyd nazdida inson xatti-harakati bu instinktning Eros bilan murakkab o‘zaro ta’siri natijasidir va ular o‘rtasida doimiy kurash mavjud. Eros va Tanatos o‘rtasidagi kurash jarayoni borliqning universal qonuni yoki “insoniyat ishtirok etadigan madaniy jarayondir” [2.36].

“Tanatos” atamasini Freyd o‘z asarlarida qo‘llamagan. Biroq, Freydning rasmiy biografi E.Jonsning [3.12] ta’kidlashicha, avstriyalik olim o‘lim instinktini belgilash uchun bu atamani og‘zaki ravishda qayta-qayta ishlatgan. Shuningdek, o‘lim instinktining energiyasi ham noma’lum edi. Agar Freyd Eros energiyasini libido deb belgilagan va bu nom falsafa tarixida va psixoanaliz amaliyotida mustahkam o‘rin olgan bo‘lib, unda qarama-qarshi energiya ma’lum bir nom bilan belgilanmagan.

Freydning izdoshlari bu energiyani libido bilan o‘xshashlik bilan nomlashga harakat qilishdi: P.Federn “mortido”, E.Veiss – “destrudo”ni taklif qildi. Biroq, ba’zi tadqiqotchilar Freyd g‘oyalarini tahlil qilishda ulardan foydalanishgan bo‘lsa-da, bu atamalar keng va muttasil tarzda ilmiy istilohda mustahkamlanmagan.

Bizning fikrimizcha, o‘lim instinkti energiyasi nomini Freyd matnlarining o‘zida topish mumkin. Shunday qilib, “Madaniyatdan norozilik” (1930) asarida “halokat” va “buzg‘unchilik”

atamalari paydo bo‘ladi. Libidoning erotik energiyasiga o‘xshab, Tanatosning hayotni tugatishga qaratilgan halokatli energiyasi sifatida halokat keltiradigan tajovuz, - deb ataydi.

Dunyoda o‘lim instinktining mavjudligi haqidagi g‘oyaga qanday kelganligi haqidagi xotiralarida Freyd shunday yozadi: “Ushbu faraziy o‘lim instinktining faolligini isbotlash oson emas edi. Erosning shovqinli ko‘rinishlari ko‘zga tashlanadi; O‘lim instinktining halokatli ishi tirik mavjudot ichida sodir bo‘ladi, deb taxmin qilish mumkin edi, ammo bu ishonchsiz edi. Keyin bu instinktning bir qismi tashqi olamga qarshi burilib, tajovuz va halokatning birlamchi impulsida o‘z ifodasini topadi, degan fikr paydo bo‘ldi”.

Xuddi shu o‘rinda Freyd shunday yozadi: “O‘lim instinkti yoki buzg‘unchilik haqidagi gipoteza hatto psixoanalitik doiralarda ham qarshilikka duch keldi” [4.366]. Ma’lum bo‘lishicha, Freyd o‘lim instinktining sinonimi sifatida “buzg‘unchilik”ni ishlatadi, ayniqsa “inson sifati” ma’nosiga e’tibor qaratilayotganda bu tushuncha keng qo‘llanadi. Madaniy rivojlanish “bizga insoniyat misolida Eros va Tanatos o‘rtasidagi kurashni ko‘rsatishi kerak. O‘lim va hayot instinkti o‘rtasidagi kurash, umuman olganda ular hayotning mohiyati va mazmunidir, shuning uchun madaniy taraqqiyotni oddiygina insoniyatning yashash uchun kurashi deb atash mumkin”.

Hayot - bu Eros va o‘lim instinktining o‘zaro ta’siri va qarama-qarshiligidir. Eros o‘lim instinktining teskari tomoniga aylanadi. Freydning yozishicha, “bu instinktlarning har ikkalasi ham kamdan-kam hollarda – balki hech qachon – alohida-alohida paydo bo‘ladi, lekin turli xil o‘zgaruvchan va chalkash birikmalarga birikadi, shuning uchun ham bizning ko‘zimizga tanib bo‘lmaydi” [5.309]. Eros birlashtiruvchi, o‘lim instinkti esa erosning yonida bo‘ladigan va u bilan dunyo ustidan hokimiyatni baham ko‘radigan ajratish prinsipi sifatida ishlaydi [6.291].

Avstriyalik mutafakkir Eros va Tanatos o‘rtasidagi munosabatlar sadizm va mazoxizm kabi shaxsning o‘zini o‘zi yo‘q qilish jarayonlarida eng aniq namoyon bo‘ladi, deb hisoblaydi. Vayronkorlikning erotik elementi bilan bir qatorda, Freyd halokat instinkti tabiat ustidan hokimiyat (hukmronlik) istagini qondirishga asoslangan narsitsistik zavqlanish darajasining ortishi bilan birga ekanligini aniqlaydi. Demak, freydning destruktivlik konsepsiyasining asosiy xususiyati bu halokat orqali zavqlanish instinktini qondirishdir.

Freyd tomonidan asoslangan hayot instinkti va tanatosning dualizmi ularning yaqin munosabatlarini aniq ko‘rsatib turibdiki, eros bilan birlashish halokat ko‘rsatkichi va provokatoriga aylanadi. Faylasuf shuni ko‘rsatadiki, Eros va Tanatos o‘rtasidagi ziddiyat yashirin buzg‘unchi energiyani tashqaridan tortib olishga olib keladi. Buzg‘unchi instinkt eros bilan birlashmaguncha biz uchun mavjud emas. Aynan shuning uchun ham, Freyd tushuntirganidek, o‘lim instinktini idrok etish va o‘rganishda qiyinchiliklar mavjud edi.

Freydning fikricha, bizni o‘rab turgan dunyoda azob-uqubatlarning uchta manbai mavjud: “tabiatning qudratliligi, tanamizning zaifligi va odamlarning oila, davlat va jamiyatdagi munosabatlarini tartibga soluvchi institutlarning kamchiliklari” [7.368]. Inson birinchi ikkita manbaga bo‘ysunishga majbur, chunki tabiat va o‘lim ustidan to‘liq hokimiyatga erishish mumkin emas. Freyd ularni ijtimoiy azob-uqubatlar manbai, deb e’lon qildi, ularni yo‘q qilish mumkin emas, chunki inson tomonidan yaratilgan institutlar orqasida “tabiatning yengilmas kuchlarining bir qismi” yashiringan [8.132], bunda inson ruhiyatining tajovuzkor xususiyatlari mavjud. Shunday qilib, Freyd o‘z mantig‘iga amal qilgan holda, azob-uqubat manbalari o‘limga intilishni kuchaytiradigan obyektiv omillarga aylanadi.

E.Frommning buzg‘unchilikni o‘rganishga jiddiy e’tibor qaratgan asari “Inson buzg‘unchiligi anatomiyasi”dir [9.61]. U buzg‘unchilikni ijtimoiy-madaniy farqlash tarafdori bo‘lgan. Uning fikricha, buzg‘unchilik tajovuzkorlikning ko‘rinishlaridan biridir. Shuningdek, olim ezgu sifatga va yovuz sifatga ega bo‘lgan tajovuzkorlikni o‘rganishga ham alohida e’tibor qaratadi. U to‘satdan paydo bo‘ladigan buzg‘unchilik, ya’ni favqulodda holatlarda faollashadigan, yashirin, buzg‘unchi turtkilarning namoyon bo‘lishi hamda fe’l-atvor tuzilmasiga bog‘liq bo‘lgan buzg‘unchilikni ajratib ko‘rsatadi. Bu hodisa doimo oshkora va yashirin shaklda (sadizm, nekrofiliya) muayyan shaxsga tegishlidir [9.236-280]. Olim buzg‘unchilikning asosiy sabablari sifatida ijodiy o‘zini namoyon etish uchun imkoniyatlar mavjud emasligini, narsissizm, cheklanganlik hamda “hech narsaga arzimaslik”ni his etishni ko‘rsatgan [9.316].

Frommning fikricha, jamiyatdagi halokat qanchalik yuqori bo‘lsa, mehnat taqsimoti darajasi shunchalik yuqori bo‘ladi. Bu uning ijtimoiy mehnat taqsimotiga ijobiy baho beradigan va u ijtimoiy birdamlikni ta’minlaydi, hatto axloqiy funksiyani bajaradi, deb hisoblaydigan Dyurkgeymdan farq

qiladi [10.281]. Fromm nuqtai nazaridan eng halokatli jihatlar allaqachon sinflarga bo‘linish bilan tavsiflangan ijtimoiy tizimlardir. Xuddi shu davrda moddiy qadriyatlarni tortib olishga, siyosiy va sulolaviy parchalanishni bartaraf etishga qaratilgan urushlar instituti paydo bo‘ldi. Rivojlanayotgan ijtimoiy tizim dastlab ekspluatatsiya ko‘rinishida edi, undagi hokimiyat faqat kuchga, qo‘rquvga va bo‘ysunishga tayangan. Shahar sivilizatsiyasi hokimiyatga bo‘lgan ishtiyoq va hayotni yo‘q qilish manbaiga aylandi. Shunday qilib, inson tabiatiga tug‘ma bo‘lmagan vayronkorlik sezilarli kuch va tarqalishga erishishi mumkin, bu Fromm ta’kidlaganidek, ko‘p jihatdan insonning yashash sharoitlariga bog‘liq bo‘lgan omillarga bog‘liq.

Fromm shunday deb yozadi: “... ovchilik va terimchilik bilan shug‘ullangan, tug‘ilishda yashagan tarixdan oldingi odamlar minimal vayronkorlik va hamkorlikka va oziq-ovqatning adolatli taqsimlanishiga maksimal darajada tayyorlikni ko‘rsatdilar. Ishonchim komilki, shafqatsizlik va buzg‘unchilik faqat mehnat taqsimoti, ishlab chiqarishning o‘sishi va ortiqcha mahsulot shakllanishi, iyerarxik tizimli davlatlar va elita guruhlari paydo bo‘lishi bilan paydo bo‘ladi. Bu xususiyatlar kuchayib, sivilizatsiyalar rivojlanib borgani sari jamiyatda hokimiyat va zo‘ravonlikning ahamiyati ortib bormoqda.

Adolatli savol tug‘iladi, qanday qilib tarixdan oldingi odamlar buzg‘unchilikning “minimalini” olishgan? Ularda hali ham buzg‘unchilik bor edimi? Va u mehnat taqsimoti bilan qanday paydo bo‘ladi? Fromm bu savollarni javobsiz qoldiradi. Bu nomuvofiqlikni, ehtimol, minimal buzg‘unchilik Fromm ostida shaxsiy va ijtimoiy belgilar tuzilishiga asoslanmagan, ya’ni hali ham odamning umumiy xususiyatiga aylanmagan psevdo-agressiya va halokatli o‘z-o‘zidan paydo bo‘lishi bilan izohlash mumkin. Shunga qaramay, vayronagarchilikning tarixiy manbai mehnat taqsimoti va ijtimoiy tuzilishning murakkablashuvidir. Vayronagarchilikning muqarrar hamrohi - bu hukmronlik, hokimiyat istagi edi. Qadimgi odam yaxshi tajovuzkorlik bilan ajralib turadi, bu turning omon qolishiga hissa qo‘shadi. Sivilizatsiya rivojlanishi bilan ijtimoiy buzg‘unchilik hamma narsani qamrab oladigan miqyosga ega bo‘ldi: nafaqat inson, balki uni o‘rab turgan hamma narsa halokatga duchor bo‘ladi.

“Sivilizatsiya rivojlanishi bilan buzg‘unchilik darajasi oshadi, aksincha emas. Frommning fikriga ko‘ra, tarix insonni aslo buzg‘unchilik “abadiy bo‘linishda yashaydigan odamning ikki tomonlama tabiati tufayli mumkin”. U o‘zini tanasidan ham, fikrlash qobiliyatidan ham ozod qila olmaydi. Insonning o‘zi atrofdagi dunyoda muvozanatni buzadi, yashash muhitini buzadi. Fromm shuni ko‘rsatadiki, insonning umumiy xususiyati uning qotil ekanligidir. Insonni inson qiladigan narsa - bu qotillikka, buzg‘unchilikka bo‘lgan ishtiyoqni, masalan, sublimatsiya orqali engish qobiliyatidir. Sivilizatsiya tarixida Karfagen va Quddusning vayron bo‘lishidan Xirosima, Bog‘dod sivilizatsiyasining vayron bo‘lishigacha, xalqlar, yer va daraxtlarning yo‘q qilinishigacha, sadizm va buzg‘unchilikka tashnalikning barcha ko‘rinishlari fojiali hujjatidir.

Shu sababli, insonning buzg‘unchiligi “eng biologik anomal va filogenetik jihatdan dasturlashtirilmagan zararli tajovuz” “inson zotining omon qolishi uchun haqiqiy muammo va xavfni” ifodalaydi. Vaqt o‘tishi bilan odam kamroq tajovuzkorlik va kamroq harakat bilan o‘ldirishi mumkin. Vayron qilish usullari yanada murakkablashadi, o‘zini tiyib turish usullari o‘z-o‘zini anglash darajasida qoladi.

Biroq, qoida tariqasida, buzg‘unchi harakatlar yoki ezgu maqsadlar bilan qoplanadi yoki halokat tushunchasida siljish sodir bo‘ladi hamda vayronagarchilik subyekti o‘zini boshqa tartibdagi mavjudot sifatida anglaydi, jabrlanuvchini ichki begonalashtiradi. Vayronagarchilik obyektining boshqa birovnikiga aylanishi lahzasi uzrli sabab bo‘ladi. Inson qotillik harakati orqali hayotning tabiiy yo‘nalishini buzishga, ya’ni o‘ziga xos tarzda o‘zini ijodkor rolida o‘rnatishga harakat qiladi. O‘ldirish texnikasi qanchalik mukammal bo‘lsa, buzg‘unchi tendensiyalarni yengish uchun shunchalik ichki motivlar va kuchlar kerak bo‘ladi.

Fromm inson mavjudligining fojiali paradoksini juda aniq qayd etgan: bir tomondan, buzg‘unchilik inson tabiatida yotadi, ikkinchi tomondan, buzg‘unchilik reaksiya bo‘lib, “turli xil ijtimoiy sharoitlar va hayotning o‘zaro ta’sirining natijasidir” [11.492]. Atrofdagi dunyo bilan yo‘qolgan uyg‘unlikni ijodiy izlash, o‘z xohish-irodasini rad etish, inson subyektivligining mahsullaridan foydalanishni istamaslik odamni voqelikni o‘zlashtirishning buzg‘unchi yo‘liga olib boradi.

Vayronagarchilikning o‘ziga xos ko‘rinishi sifatida Fromm maxsus hodisani - erkinlikdan qochishni tahlil qiladi. Fromm erkinlikka bo‘lgan ehtiyojni insonning biologik reaksiyasi deb ataydi. Bu ehtiyojni qondirishdan bosh tortish hayotning buzilishiga, ijodiy tamoyilning neytrallanishiga olib

keladi. Oqilonalik natijasida inson tabiatga qarama-qarshi qo‘yib, o‘z erkinligini anglab yetdi va undan voz kechdi, o‘z erkinligi uchun javobgarlikdan voz kechib, halokat yo‘liga tushdi.

Hozirgi vaqtda ijtimoiy falsafa buzg‘unchi g‘oyalar, ularning ijtimoiy oqibatlari borasida insonning mohiyatida mavjud bo‘lgan xususiyatlar, ularni harakatlantiruvchi motivlar bilan bog‘liq xulosalarni ilgari surmoqda. Masalan, mana shunday jihatlardan biri bo‘lgan erkinlik insonning ma’naviy ehtiyoji bo‘lishi bilan birga buzg‘unchilikning o‘sishida muayyan darajada katalizator yoki motiv bo‘lishi ham mumkin. Chunki erkinlik bu kabi ijobiy o‘zgarishlarni keltiribgina qolmasdan, balki xavfsizlik hissiyotlarining va jamiyatga mansublik hissiyotlarini yo‘qotishga olib keladi. Erkinlik yolg‘izlik hissiyoti, o‘zini hech narsaga arzimasligi va begonalashuvini his qilish bilan birga kechadi. Kishilar bunday tuyg‘ularni bartaraf etishga, “erkinlikdan qochishga” intiladilar. E.Frommning fikriga ko‘ra, “erkinlikdan qochish” usullaridan biri aynan buzg‘unchilikdir [12.7-9]. Shuning uchun inson, to‘laqonli emasligi (komil emasligi) sababli hissiyotini boshqalarni yo‘q qilishi yoki bo‘ysundirishi orqali rag‘batlantirmoqchi yoki tinchlantirmoqchi bo‘ladi.

XULOSA

Bugun inson tabiatidagi buzg‘unchilik instinktining salbiy oqibatlarini o‘rganish, ularning oqibattlarini bartaraf qilishda muammoni keltirib chiqaruvchi omillarning xususiyatlari, ularga qarshi tamoyillarni qo‘llashda ham chigalliklar ko‘zga tashalanadi. Chunki son-sanoqsiz buzg‘unchi g‘oyalarning hammasini bilan kurashishning, ularni bartarf etishning imkoni yo‘q bo‘lganini unutmaslik lozim.

Bugungi ijtimoiy-madaniy tizim uchun xususiyatli bo‘lgan hayot faoliyatining o‘zgarib borayotgan sharoitlari va yangi qadriyatli maqsadlar inosn buzg‘unchiligining kelib chiqishi, uning terrorchilik, ommaviy qotillik, genotsid, rasizm, nigilizm, vandalizm, “ommaviy madaniyat” singari ko‘rinishlari tarqalishiga olib kelmoqda. Ayni hozirgi ijtimoiy-madaniy tizimda inson tomonidan yaratilayotgan vayronkor g‘oyalar, ularning o‘ziga xos jihatlarini tadqiq qilish, bunday g‘oyalarning ham vertikal, ham gorizantal o‘sib borishi sabablarini o‘rganish hamda bu g‘oyalarning salbiy oqibatlarini kamaytirishning ehtimoliy yo‘llarini o‘rganish talab etmoqda.

Bugun yaxlit jamiyatini shakllantirishga bo‘lgan ijtimoiy ehtiyojga qaramasdan, milliy o‘zlikni anglash siyosatini nazariy jihatdan ishlab chiqish va amaliy jihatdan yo‘naltirish milliy g‘oyaning yaqqol namoyon bo‘ladigan “chizgilari” yo‘qligi tufayli ma’lum darajada muammolarga duch kelmoqdamiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasi – xalq e’tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. - Toshkent: O‘zbekiston, 2000. - B. 18.

2. Назарчук А. В. От классической критической теории к теории коммуникативного действия (смена парадигмы и социальной теории) // Вестник Моск. ун-та. Философия. 1993. - Сер. 7. № 4.- С. 36-43.

3. Наурузбаева А.Б. Критика гуманизма как реконструкция западной метафизики // Вестник Моск. ун-та. Философия . 2003. - Серия. 7. - № 2. - С. 3-12.

4. Новейшие течения и проблемы философии в ФРГ / Отв. ред. Б.Т. Григорьян. - М.: Наука, 1978. - С. 366.

5. Ортега-и-Гассет, Х. Восстание масс // Эстетика. Философия культуры. - - М.: Искусство, 1991.- С. 309-349.

6. Персев А. В. Что действительно говорил Ницше пер. с нем. - Свердловск: Воля, 1991. - С. 291-304.

7. Плеснер, Х. Ступени органического и человеческого: введение в философскую антропологию. Per. с нем. I послесл. A.G. Гарджикурбанова. - М.: ROSSPEN, 2004. (Книга света). - С. 368.

8. Плотников, М.V. Аспект деструктивности в современных организационных культурах. Методология / / общественные науки и современность . 2006. - № 3. - С. 132-148.

9. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. Per. с нем. - Москва: АСТ, 2006. - С. 61., 236-280., 316.

10. Durkheim E. Leçons de sociologie. - P.: PUF, 1997. - P. 281.

11. Генис А. Два: Исследования - М.: ПОДКОВА, ЭКСМО, 2002. - С. 492.

12. Фромм Э. Бегство лошади свободы. - Москва.: АСТ, 2011. - С. 7-9.